

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังที่เปลี่ยนไปในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ระยะที่ 1 - 8 เกี่ยวกับพลวัตปัจจัยการเปลี่ยนแปลงและผลการเปลี่ยนแปลง โดยการสำรวจข้อมูลจากข้อมูลทั่วไปของกลุ่มน้ำปากพนังและข้อมูลเฉพาะจากบ้านเป้าหมาย 4 บ้าน พร้อมกับการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากผู้ให้ข้อมูลหลักและบุคคลที่เป็นตัวแทนในบ้านแล้วนำมาเสนอโดยการพรรณนาวิเคราะห์และวิเคราะห์ด้วยการตีความ

ผลการวิจัยพบว่าปัจจัยการเปลี่ยนแปลงได้แก่ ปัจจัยภายนอก และปัจจัยภายในจากสภาพภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมแก่การทำนาข้าวและเป็นพื้นที่ที่ก่อให้เกิดสังคมที่ค่อนข้างอิสระจากรัฐและบทบาทรัฐอ่อนในการพัฒนา จึงมีพลังในการสร้างวัฒนธรรมเฉพาะ โดยเฉพาะการผลิตข้าวเพื่อการค้าที่มีคนเชื่อสายเงินเป็นกลไกสำคัญและข้าวเป็นที่มาของการดำรงชีวิตของคนลุ่มน้ำปากพนังอย่างสมบูรณ์ การค้าข้าวเป็นค่านิยมที่สำคัญที่บ่มเพาะประสบการณ์ตลอดมา แม้ว่าจะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและกระบวนการผลิต แต่ยังคงเป้าหมายเพื่อการค้าหรือการผลิตเพื่อการตลาดเป็นอุดมการณ์ที่สำคัญของกลุ่มน้ำปากพนัง อย่างไรก็ตามสภาพแวดล้อมดินฟ้าอากาศที่ผันแปรและเป็นอุปสรรคในการผลิตตลอดมา ประกอบกับอุปสรรคและความขาดแคลนในด้านต่างๆ เป็นต้นว่าปัจจัยการผลิตคือ ที่ดินนาไม่อาจจะขยายเพิ่มได้ ทั้งการถือครองในแต่ละครัวเรือนมีน้อยในขณะที่สมาชิกมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น น้ำเพื่อการผลิตมีปริมาณมากและน้อยเกินไปในบางฤดูกาล จึงทำให้ประชาชนมีการคิดค้น คัดหรือเลือกสรร แนวทาง การดำเนินชีวิตอยู่ตลอดเวลา ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ กล่าวคือ 1) ความสัมพันธ์ทางสังคม ที่เปลี่ยนจากรวมกันเป็นไปในลักษณะเครือญาติและพวกพ้องที่เกื้อกูลและเอื้ออาทรระหว่างกัน มีส่วนร่วมอย่างมีคุณค่าและเท่าเทียมกันในการจัดการชุมชนไปสู่ความสัมพันธ์แบบกึ่งทางการและความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์โดยผู้มีความมั่นคงกว่ามีโอกาสหรือมีอำนาจมากกว่าเข้ามาแทนที่ เปลี่ยนจากการพึ่งตนเองในการจัดการตนเองและชุมชนไปสู่การพึ่งพามากขึ้น บทบาทของรัฐขยายตัวเพิ่มมากขึ้นแต่การยอมรับค่อนข้างต่ำ รัฐพยายามครอบงำประชาชนจึงไปทำลายขอบเขตการจัดการตนเองของประชาชน ประชาชนมีลักษณะคัดค้านราชการอันเนื่องมาจากการปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจและปัญหาทางประสิทธิภาพในการให้บริการ 2) การศึกษาเล่าเรียนหรือรักในการเรียนเป็นค่านิยมสำคัญเพราะการเป็นสังคมเปิดที่ต้องปฏิสัมพันธ์เชิงการค้าขายทำให้ต้องปรับปรุงตนเองให้มีบุคลิกภาพเหมาะสมในระบบตลาด คนในระบบการค้าของกลุ่มน้ำปากพนังจึงกลายเป็นความนิยม "วิถีคนค้าปัญญาเป็นเครื่องมือ" พร้อม ๆ กับการใฝ่รู้เพื่อการเลื่อนชั้นทางสังคม โดยที่การศึกษายังเป็นเครื่องมือในการ "จำกัดจำนวนสมาชิกในครัวเรือน" ส่วนการเรียนรู้ด้วยตนเองเพื่อการดำรงชีวิตยังมีความเข้มข้นในการคิดค้นมากขึ้นใน

ปัจจุบัน 3) ความมั่นใจในตนเอง เนื่องมาจากเชื่อว่ามีการศึกษาจึงทำให้องอาจ กล้าแสดงความคิดเห็นหรือกล้าเสนอแนะ เพราะมีปัจจัยการผลิตเป็นของตนเองและมีผลผลิตข้าวไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือนอย่างไม่อดอยากและเคยชินกับสภาพการพึ่งตนเองที่มีความเป็นอิสระจากอำนาจรัฐมาก่อน แต่บางครั้งความมั่นใจนี้อาจจะแสดงออกในทางที่ผิด ๆ 4) เป้าหมายการผลิตหรืออุดมการณ์แห่งการค้าไม่เคยเปลี่ยนแปลง คนปากพนังมีประสบการณ์เกี่ยวกับการค้าขายในระบบเสรีมานาน โดยผ่านคนเชื้อสายจีน การค้าขายได้ซึมซับจนกลายเป็นค่านิยมของผู้คนทั่วไป และกระบวนการผลิตเกือบทุกประเภทมีเป้าหมายเพื่อขายอย่างสมบูรณ์หรือการค้าขายเป็นอุดมการณ์ที่สำคัญ ปากพนังเคยเป็นศูนย์กลางการส่งออกโดยตรง ส่วนการค้าขายภายในชุมชนได้เปลี่ยนแปลงจากเดิมที่เน้นการค้าขายบนพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นการซื้อขายบนพื้นฐานของพันธสัญญาหรือข้อตกลงทางธุรกิจ 5) หนี้สิน มูลเหตุแห่งนี้ได้เพิ่มขึ้น โดยเหตุพื้นฐานแห่งนี้มีค่าใช้จ่ายของการศึกษาเล่าเรียน ส่วนสภาวะแห่งหนี้ที่ผันแปรเกิดจากกระแสการผลิตเพื่อการบริโภค การเพิ่มปัจจัยการผลิต ต้นทุนสูง การสร้างบ้าน การสูญเสียอันเกิดจากสภาพดินฟ้าอากาศผันแปรและผลผลิตที่ตกต่ำ 6) วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปสู่วัฒนธรรมเน้นการบริโภค การที่มีพฤติกรรมของคนที่อยู่ในระบบตลาดคิดเป็นแบบทุนนิยมตลอดเวลา ประเพณีปฏิบัติคลี่คลายลง เช่นเดียวกันเมื่อข้าวลดความสำคัญในฐานะเครื่องหมายแสดงความกตัญญูและความเป็นศิริมงคล การแลกเปลี่ยนแรงงานในรูปของ "การออกปากกินวาน" ถูกแทนด้วย "การออกปากจ้าง" และปัญญาลึกลับไมยวิฆนัตไป สำหรับผู้นำทางการเมืองมักจะได้เป็นบุคคลกลุ่มเดียวกับผู้นำธรรมชาติ จึงมักจะแสวงหาความร่วมมือเพียงเพื่อการจรรโลงอำนาจไว้ต่อเนื่องและพยายามสร้างความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับบุคคลลักษณะพิเศษภายนอก เพื่อเป็นการอ้างอิงอำนาจ นอกจากนี้ยังมีปัญหาเกี่ยวกับศักยภาพพฤติกรรมและความชอบธรรมด้วย ในปัจจุบันมีผู้นำธรรมชาติพยายามริเริ่มเชื่อมโยงหรือสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กันเองอย่างเหนียวแน่น 7) การย้ายถิ่นได้เป็นปรากฏการณ์สำคัญที่เปลี่ยนแปลงจากการย้าย "หนีนาหาสวน" มาเป็นการย้าย "หนีนาหาเมือง" มากขึ้น และเป็นการย้ายเพื่อรักษาสมดุลของจำนวนแรงงานในครัวเรือนให้เหมาะสมกับจำนวนการถือครองที่ดิน 8) ปากพนังกับการเป็นศูนย์กลาง จากที่อดีตเคยเป็นศูนย์กลางภายในทั้งที่เป็นศูนย์กลางอำนาจรัฐ ศูนย์รวมการค้าขาย และศูนย์รวมการเรียนรู้ ทำให้ชุมชนต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงเป็นเหมือนบริวารที่ต้องปฏิบัติหน้าที่ให้บริการปากพนังเกี่ยวกับผลผลิตและต้องพึ่งพาปากพนังในบางกิจกรรมอยู่เสมอ ๆ ปากพนังจึงมีลักษณะเป็นศูนย์กลางอาณานิคมภายใน

Abstract

The objective of this research was to study the way of life of the people in the Paakphanang river basin that changed in the course of the first-eighth economic and social development plans with reference to change-factor dynamics and change effects. The study was conducted by means of a survey of general data about the river basin and specific data from four targeted households, along with in-depth interview of principal informants and representatives of the households. The data were presented through descriptive and interpretive analysis.

The study found that the factors of change were external and internal. Because of the geographical condition favorable to rice farming and of the nature of the area conducive to the emergence of a society rather independent of the state as well as susceptible to a weakening of state role in the development to the area, the society was endowed with the power to create its own unique culture, especially in regard to the commercial production of rice in which people of Chinese descent were instrumental, rice being the vital source of livelihood of the people of the river basin. The rice trade was the important value that nurtured the people's experience all along. Although the structure and process of production changed, the target of trade or market-oriented production was the chief ideal of the rice basin. The fluctuating climatic condition that constantly impeded production, along with obstacles and shortages such as the production factor about restriction of farm size, compounded by each household's small land holding in the face of a growing number of household members, and the factor of unreliable water source for production amid extreme seasonal variations, all caused the people constantly to experiment with and select approaches for their livelihood, bringing about aspects of change as follows:

1. Social relations. The relations of kinship and close associates of mutual support and concern, with valuable and equal participation in community management, were replaced by semiformal relations and those of patronage where the rich dominated through their greater share of opportunity and power. Self-reliance in self and community management gave way to dependence. While the role of the state expanded, it met with

but little acceptance. As the state tried to dominate the people, it wore down the people's self-management movement, The people were antagonistic toward the state bureaucracy because of the power-motivated interaction between them and the poor quality of service rendered by the state.

2. Education or love of learning was an important value as it was an open society in need of commercial interaction, thus necessitating a molding of personality to fit a market system. The people of the river basin under the influence of this system came to accept the value: "The trader's way of life is served by wisdom," along with thirst for learning as a means of social mobility, education being a device "restricting the number of household members" in addition. At present, self-learning for livelihood has gained in intensity of inquiry.

3. Self confidence came as a product of education, emboldening one to voice ideas and suggestions, as a result of one's ownership of production factors and control thereof, with an adequate rice yield for domestic consumption as well as a long-standing tradition of independence from state power. Sometimes, however, this confidence found misguided expressions.

4. Invariable production target or commercial ideal. The people of Paakphanang have long experienced free trade, especially through those of Chinese descent. Commerce has permeated so as to become a value of the general public. This is all the more true of the present, when the target of nearly all kinds of production is sale, absolutely. In other words, sale is an important ideal. Paakphanang itself was once a direct export center. The community trading has changed from the previous basis of social relations to that of business commitment and agreement.

5. Debts. These have increased, their basic cause being borrowings to finance education. Other variables of the debt situation were linked to the trend of market-oriented production, the addition of production factors, high cost, home construction, losses due to climatic fluctuations, and low yields.

6. Cultural change toward consumerism. Certain practices declined as the market-oriented people became more and more obsessed with capitalism, as in the case of the diminishing importance of rice as a symbol of gratitude and good fortune. The

exchange to labor in the form of "asking for help and paying in kind" was replaced by "requesting hired labor service". The problem of cattle theft disappeared. Leaders appointed by the state were usually not the same persons as natural leaders and often sought cooperation merely to perpetuate their own power. They tried to establish patronage relations with external persons of special attributes for power reference. Besides, there were problems about potential, behavior, and legitimacy. At present, natural leaders try to initiate linkages or create networks of steadfast relations.

7. Migration. This phenomenon has increasingly changed from "off the farm into the orchard" to "off the farm into the city" to equalize between the amount of labor per household and the land holding size.

8. Paakphanang as center. Because of its position from the past as a center of interior with concentrations of power of state, commerce, and learning, the communities around Paakphanang were like its satellites that fed their products into it and were often dependent on it for the conduct of certain activities. Thus, the status of Paakphanang was that of an interior colonial center.